

BİBLİYOGRAFYA :

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Veka-yât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, neşreden giriş, s. LXII-LXXXVII; Safâî, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 3215; İsmâil Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr Zeyli*, İÜ Ktp., TY, nr. 1182, vr. 21-22; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, IV, tür.yer.; Râşid, *Târih*, I, 4-10; III, 119 vd.; IV, 170; V, 449-454; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 260-263; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 5 vd., 348, 353 vd., 589-590, 615 vd.; Râmîz ve Âdâb-ı Zurâfâ'sı: *İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Bözlük* (haz. Sadık Erdem), Ankara 1994, s. 107-111; Karslızâde Cemâled-din Mehmed, *Osmanlı Târih ve Müverrihleri: Âyî-ne-i Zurefâ*, İstanbul 1314, s. 44-45; *Sicill-i Os-mânî*, II, 351; *Osmanlı Müellifleri*, III, 55-57; Ali Kemâl, *Râşid Müverrih mi? Şair mi?*, İstanbul 1334; Ahmed Refik [Altınay], *Âlimler ve Sanat-kârlar*, İstanbul 1924, s. 302-328; a.mlf., *Hicri On İkinci Asırda Osmanlı Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930, s. 108, 118-119, 152-153; a.mlf., *Lâle Devri*, İstanbul 1937, tür.yer.; Münir Aktepe, *Patrona İsyanı 1730*, İstanbul 1958, tür.yer.; a.mlf., "Vak'anüvis Râşid Mehmed Efendi'nin Eşref Şah Nezinde Elçiliği ve Buna Tekaddüm Eden Siyasî Muhâbereler", *TM*, XII (1955), s. 155-178; Babinger (Üçok), s. 294-295; Halit Biltekin, *Vak'anüvis Râşid Efendi ve Divanının Tenkitli Metni* (yüksek lisans tezi, 1993), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Fatih Günay, *Râşid (Vak'anüvis): Hayatı, Edebî Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi* (doktora tezi, 2001), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Orhan Köprülü, "Râşid Tarihinin Kaynaklarından Biri: Silah-dar'ın Nusretnâmesi", *TTK Belleten*, XI/43 (1947), s. 473-487; M. Cavid Baysun, "Müverrih Râşid Efendi'nin İran Elçiliğine Dâir", *TM*, IX (1951), s. 145-150; M. Kemal Özergin, "Râşid", *İA*, IX, 632-634; Christine Woodhead, "Râshid", *EP* (İng.), VIII, 441.

FATİH GÜNAY

RÂŞİD-BİLLÂH

(الراشد بالله)

Ebû Ca'fer er-Râşid-Billâh el-Mansûr
b. el-Fazl el-Müsterşid-Billâh el-Abbâsî
(ö. 532/1138)

Abbâsî halifesi
(1135-1136).

501'de (1107) doğdu. Babası Müsterşid-Billâh, annesi Huşf adlı bir câriyedir. On iki yaşında iken babası tarafından veliaht ilân edildi (2 Rebûlâhîr 513 / 13 Temmuz 1119). Babasının öldürüldüğü haberi Bağdat'a ulaşınca yakın akrabalarını ve kardeşlerini tevkiif ettirdi, ardından Râşid-Billâh lakabıyla hilâfet makamına geçti (27 Zilkade 529 / 8 Eylül 1135). Abbâsî hânedanına mensup yirmi bir kişiyle birlikte ulemâ, eşraf, devlet erkânı ve halkın da katıldığı biat merasiminde Şeyh Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî halifeye biat edip nasihatte bulundu (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 28). Sultan Sencer ile, başlangıçta ona karşı çıkan ve halifelerin sadece dinî konularla uğraşmasını isteyen Irak Selçuklu Sultanı Mes'ûd

b. Muhammed Tapar da Bağdat şahnesi Beyaba'ya haber gönderip Râşid-Billâh'a biat edilmesini istedi.

Sultan Mesud, bir süre sonra Yarınkuş ez-Zekevî'yi Râşid-Billâh'a gönderip daha önce babasının vermeyi vaad ettiği 400.000 dinarı istedi. Râşid-Billâh hazinesinin yağmalandığını ve bu kadar para olmadığını söyleyip isteği reddetti. Yarınkuş, kendisini destekleyen Bekciyye emîrleri ve Bağdat şahnesiyle beraber Dârülhilâfe'ye saldırıp parayı zorla almaya kalkışınca halife gerekli tedbirleri aldı. Taraflar arasındaki savaş hilâfet ordusunun galibiyetiyle sonuçlandı. Selçuklu askerleri geceleyin hükümet sarayını yağmalayarak şehri terkettiler (Muharrem 530 / Ekim-Kasım 1135). Bu olay üzerine mahallî emîrler Sultan Mesud'a isyan edip halifeyi desteklemeye karar verdiler. Melik Dâvud b. Mahmûd b. Muhammed Tapar da onlarla birlikte olmak amacıyla Azerbaycan'dan Bağdat'a hareket etti. 4 Safer 530'da (13 Kasım 1135) Bağdat'a gelen Melik Dâvud hükümet sarayında konakladı. Musul Atabegi İmâdüddin Zengî de Dâvud'un saflarına katılmak için Bağdat'a geldi. Kazvin Emîri Bâzdâr Yarınkuş, İsfahan Emîri Alp Kuş el-Kebîr, Hille Emîri Sadaka b. Dübeyş b. Sadaka, Tüster Emîri Porsuk b. Porsuk, Merâga Emîri Aksungur el-Ahmedîlî'nin oğlu ve diğer bazı emîrler de onlara iştirak etti. Melik Dâvud, Bağdat'ta halife tarafından Mesud'un yerine sultan ilân edildi ve adına hutbe okundu (14 Safer 530 / 23 Kasım 1135). Dâvud daha sonra Bâzdâr Yarınkuş'u Bağdat şahneliğine tayin etti. Râşid-Billâh'ın bir süre sonra Üstâdüddâr Nâsirüddin Ebû Abdullah, Cemâlüddeve İkbâl ve ileri gelen bazı devlet adamlarını tutuklaması huzursuzluğa sebep oldu. İmâdüddin Zengî araya girip halife ile devlet adamlarını uzlaştırdı. Râşid-Billâh, Sultan Dâvud ve İmâdüddin Zengî birbirlerini destekleyeceklerine dair yemin ettiler. Halife İmâdüddin'e 30.000 dinar verdi. Bu gelişmeler üzerine Sultan Mesud halifeye haber gönderip kendisini tanımadığını ve yerine Ali evlâdından birini halife ilân edeceğini bildirdi.

Sultan Mesud'un halifeyle savaşmak için yola çıktığını duyan Dâvud ile İmâdüddin Zengî Bağdat'tan ayrıldı. Bu arada halife Dâvud'a ve diğer emîrlere haber gönderip Bağdat'ta toplanmalarını istedi. Mesud'un elçi yollayıp halife ve müttetiklerini tehdit etmesi üzerine yapılan toplantıda Mesud ile savaşmaya karar verildi. Sultan Mesud bir süre sonra ordusuyla Bağdat'a gelip şehri kuşattıysa da bir neticeye ulaşma-

dı ve Hemedan'a dönmek için yola çıktı. Nehrevan'a geldiği sırada Vâsîr Emîri Torumtay sultanın emrine gemiler tahsis ederek Dicle'yi geçip Bağdat'ın batı yakasını işgal etmesine yardımcı oldu. Bu beklenmedik gelişme karşısında zor durumda kalan müttetikler dağıldı. Dâvud Azerbaycan'a hareket etti, Halife Râşid, İmâdüddin Zengî ile birlikte Musul'a, oradan Nusaybin ve Sincar'a gitti. Artuklular'dan, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud ile Dânişmendli Melik Muhammed'den yardım istediysede bir sonuç alamadı. Bağdat'a giren Sultan Mesud askerlerinin yağmaya teşebbüs etmelerine izin vermedi (15 Zilkade 530 / 15 Ağustos 1136). Râşid-Billâh da haber gönderip Bağdat'a dönmelerini istedi, ancak halife bunu kabul etmedi. Sultan Mesud, Sultan Sencer ile haberleşip Râşid'in yerine yeni bir halife seçmek istediğini bildirdi. Sultan Sencer ona Müsterşid-Billâh devrinin ileri gelen devlet adamlarından Şerefeddin Ali b. Tırâd ez-Zeynebî, Kâtibülinşâ Sedîdüddeve İbnü'l-Enbârî, hazinekar Cemâleddin Hamza b. Talha ile görüşmesini ve onların uygun gördüğü birini halife seçmesini tavsiye etti. Bunun üzerine Sultan Mesud fukaha ve kadıları toplayıp onlara Halife Râşid'in kendi hattıyla yazılmış bir ahidnâmeyi gösterdi. Halife bu ahidnâmede asker topladığı, sultana karşı sefere çıktığı ve sultanın adamlarıyla silâhlı mücadeleye giriştiği takdirde hal'edilmiş sayılmayı kabul ettiğini ifade ediyordu. Âlimler ve kadılar da Râşid'in halifelikten hal'edilmiş olduğuna dair fetva verdiler (İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 42). Şâfiî Kadısı Ebû Tâhir İmâdüddin İbnü'l-Kerhî'nin huzurunda okunan bu fetva üzerine Sultan Mesud, Halife Râşid'in adını hutbelerden çıkarttı. Halife Müstazhir-Billâh'ın oğlu Ebû Abdullah Muhammed, Muktefi-Liemillâh adıyla halife ilân edildi (18 Zilkade 530 / 18 Ağustos 1136).

Râşid-Billâh, Musul'da bulunduğu sırada İmâdüddin Zengî'nin Sultan Mesud ile gizlice anlaşmasından korkup Sultan Sencer'e bir mektup yazdı ve ondan yardım istedi. Sultan Sencer'den olumlu cevap alınca Azerbaycan istikametinde yola çıkarak Merâga'ya ulaştı. Bu sırada Fars Emîri Mengüpars, onun Hûzistan nâibi Emîr Boz-aba, Halhal Emîri Abdurrahman b. Togayürek ve Melik Dâvud, Sultan Mesud'un kendilerine zarar vermesinden korktukları için Râşid-Billâh'ı yeniden halife yapmaya karar verdiler. Râşid-Billâh bunu kabul etmekle beraber askerî harekâta fiilen katılmadı. Sultan Mesud bu ittifaktan haberdar olunca üzerlerine yürü-

dü ve onları mağlûp ettikten sonra Azerbaycan'a yöneldi. Râşid-Billâh, Melik Dâvud ve Boz-aba ile Hemedan'a gitti, buradan Dâvud ile beraber Hûzistan'a geçti. Onların el-Cezîre'ye yaklaştıklarını duyan Mesud erken davranıp Bağdat'a gitti. Ümitsizliğe kapılan Dâvud Fars'a döndü. Tek başına kalan Râşid-Billâh, İsfahan'da yatağında sonradan bânîni oldukları anlaşılan Horasanlı hizmetkârları tarafından öldürüldü (25 Ramazan 532 / 6 Haziran 1138). Cenazesi İsfahan dışındaki Cey (Şehristan) Camii'nde türbesi için ayrılan yerde defnedildi. Yâkût el-Hamevî ve Bündârî daha sonra yapılan türbenin yörenin en muteber ziyaret yerlerinden biri olduğunu kaydeder.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 256-257, 259, 264, 267; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikin ve Âmid: A Muslim Principality in Crusader Times* (trc. C. Hillenbrand), İstanbul 1990, s. 69, 72-74, 76-78, 80-81, 138; İbnü'l-İmrânî, *el-Inbâ' fî târîhi'l-hulefâ* (nşr. Kâsim es-Sâmerâî), Leiden 1973, s. 222-224; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 50-52, 54-62, 76; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 219-220; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 75-76; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), II, 235; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 538, 560; XI, 27-28, 35-37, 40, 42, 47, 60-63; a.mlf., *et-Târîhu'l-bâhir fî'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Kahire 1382/1963, s. 48-55; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 162, 164, 167, 169-170; Sibî İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 82, 157-158, 167, 168, 189, 237; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1954, II, bk. İndeks; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Frankfurt 1993, s. 120, 195, 204, 327-328; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World (A. D. 1000-1217)", *CHIr*, V, 127-129; Coşkun Alptekin, *The Reign of Zangi*, Erzurum 1978, s. 41-45; Eric J. Hanne, *The Caliphate Revisited: The Abbasids of 11th and 12th Century Baghdad* (doktora tezi, 1998), The University of Michigan, s. 338-345; Faruk Sümer, "Mes'ûd", *İA*, VIII, 135-138; a.mlf., "Mes'ûd b. Muhammed Tapar", *DİA*, XXIX, 350-351; K. V. Zetterstéen, "Râşid Billâh", *İA*, IX, 634-635; Carole Hillenbrand, "al-Râşid", *Eİ²* (İng.), VIII, 439-440; Osman Gazi Özgüdenli, "Müsterşid-Billâh", *DİA*, XXXII, 146.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

RÂŞİDÎLER

(آل راشد)

XI-XIII. yüzyıllarda
Hadramut'ta hüküm süren
müslüman bir hânedan.

Benî Kahtân'a mensup olduğundan Kahtânîler (Devletü Benî Kahtân) olarak da bilinen Râşidî hânedanı V. (XI.) yüzyılda Kahtân b. Avm b. Ahmed b. Avm tarafın-

dan Terîm'de kuruldu ve bazı aralıklarla yaklaşık üç asır boyunca hâkimiyetini sürdürdü. Râşidîler, bu dönemde Hadramut bölgesinde hüküm süren diğer küçük hânedanlar gibi zaman zaman genişleme siyaseti takip ederek Terîm dışındaki şehirleri ele geçirdi, bazan da rakipleri karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Hadramut'ta İbâzî hâkimiyetinin zayıflamasının ardından kurulan hânedanın ilk yılları hakkında yeterli bilgi yoktur. 440'tan (1048) sonra öldüğü kaydedilen Kahtân b. Avm'in yerine oğlu Ahmed geçti. Benî Nehd ile devamlı mücadele halinde olan Ahmed yenilgiye uğrayıp 467'de (1075) Terîm'i terk etmek zorunda kaldı ve ertesi yıl Demmûn'da vefat etti. Hânedanın başına geçen Fehd b. Ahmed 480'de (1087) Hadramut bölgesinde hâkimiyet kuran İbn Mencûh ez-Zafârî'ye tâbi oldu ve 528'de (1134) öldü. Onun ardından oğulları Şec'ane (ö. 531/1137), Avvâm (ö. 539/1144) ve Fâris (ö. 547/1152) hükümdarlık yaptı. Fâris'ten sonra yeğeni Râşid b. Şec'ane iktidarı ele geçirdi. Terîm'de pek çok imar faaliyetinde bulunan Râşid, uzun süren iktidarı döneminde Hadramut'taki kabilelerle ve bölge dışından yapılan hücumlarla uğraşmak zorunda kaldı. 575'te (1179) Hadramut'a saldıran Eyyûbîler'den Turan Şah'ın nâibi Osman ez-Zencî'ye (ez-Zencârî) karşı Şibâm hâkimiyiyle ittifak yaparak direnen Râşid yenilerek esir alındı, oğlu Şec'ane ve diğer hânedan mensupları ile birlikte Aden'e götürüldü. Böylece Terîm dahil Hadramut'un büyük kısmı Eyyûbîler'in hâkimiyetine girdi (576/1180). Ertesi yıl serbest bırakılan hânedan mensupları, Râşid'in hayatta olmasına rağmen oğlu Şec'ane (II. Şec'ane) liderliğinde Terîm'de tekrar hâkimiyet tesis ettiler. Bu dönemde de Eyyûbîler Terîm'e pek çok sefer düzenledi. Nihayet şehir, 590 (1194) yılında el-Melikü'l-Azîz Zahrüddin Tuğtegin el-Eyyûbî tarafından barış yoluyla ele geçirildi. Eyyûbî hâkimiyetini tanıyan Şec'ane b. Râşid 593'te (1197) bir köle tarafından düzenlenen suikast sonucu öldürüldü. Yerine ilmi ve dindarlığı meşhur olan, "Âdil" lakabıyla tanınan kardeşi Abdullah b. Râşid geçti.

Daha önceki Râşidî sultanlarının aksine Terîm'le yetinmeyip bütün Hadramut'u kendi yönetiminde birleştirmek isteyen Abdullah, Şibâm'a hücum ederek şehri ele geçirdi, ardından Bür'u hâkimiyeti altına aldı (594/1198). Onun çevredeki şehir ve kabilelere yaptığı saldırılar Benî Hârise, Benî Nehd, Benî Muâviye ve Âl-i Yûsuf gibi kabilelerin kendisine düşman olmasına yol açtı. Abdullah, 599'da (1203) Şihr'i mu-

hasara ettiği sırada Nehd kabilesi Hadramut'un büyük bir kısmını ele geçirdi. Terîm bir süre için Abdullah'ın elinden çıktıysa da daha sonra geri alındı. 601 (1205) yılında Terîm surlarını inşa ettiren ve kale-sini yenileyen Abdullah sultanlığı fiilen oğlu Fehd b. Abdullah'a terk ederek Terîm dışında inzivaya çekildi (603/1207). Fehd'in gayretleri sonucu Benî Hâris b. Kâ'b, Benî Nehd ve Benî Harâm 606'da (1209) tekrar Râşidîler'e tâbi oldu.

Eyyûbîler'e bağlı bir Hâricî olan Ömer b. Mehdi el-Yemenî, 616 (1219) yılında Âl-i İkbâl'in (Âl-i Fâris) hâkimiyetindeki Şihr'e saldırarak burayı ele geçirdikten sonra Râşidîler üzerine yürüdü. Abdullah b. Râşid direnmeye çalışırken öldürüldü. Şihr'in ardından Şibâm ve Terîm'i de ele geçiren Ömer b. Mehdi, Fehd b. Abdullah'ın oğullarını hapsederek Râşidîler yönetimine son verdi. Terîm, Ömer b. Mehdi'nin 621'de (1224) öldürülmesinin ardından Âl-i Yemânî adlı bir mahallî hânedanın yönetimine geçti. Fehd b. Abdullah'ın neslinden Fehd, daha sonra Resûlîler'in de yardımıyla hânedanı Terîm'de tekrar ihya etmeye çalıştıysa da başarılı olamadı.

İtikadda Eş'arî amelde Şâfiî olan Râşidîler, Hadramut'ta İbâzîliğin etkisini azaltmak için çaba sarfettiler. Bunda Terîm'de yetişen Sünnî âlimlerin büyük payı olmuştur. Bu dönemde Terîm, Hadramut'un önemli ilim merkezi haline gelmiştir. Yahyâ b. Sâlim b. Ebû Ekder, Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Alevî, Şeyh Sâlim b. Fazl b. Abdülkerim, Sâlim b. Basrî b. Abdullah, Muhammed b. Ahmed b. Yahyâ b. Ebû'l-Hub ve Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Cedîd el-Hüseynî, Terîm'de yetişen âlim ve edipler arasında sayılabilir. Râşidîler'in ekonomisi diğer hânedanlar gibi tarıma bağlı idi. Râşidîler devri siyasî istikrarsızlıklar ve kabileler arasındaki mücadeleler yüzünden kıtlık ve yoksullukla geçmiş, özellikle son dönemlerde konulan aşırı vergilere halk karşı çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yahyâ b. Hüseyin es-San'ânî, *Gâyetü'l-emânî fî ahbârî'l-kuṭrî'l-Yemânî* (nşr. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Kahire 1388/1968, s. 351, 405-406; Muhammed b. Ahmed b. Ömer eş-Şâtîrî, *Edevârü't-târîhi'l-Hadramî*, Cidde, ts. (Mektebetü'l-irşâd), I, 164-210; Muhammed b. Ali b. Avad, *Cevâhirü't-târîhi'l-Ahkâf* (nşr. Hasan Câd Hasan), Mekke 1382/1962, II, 60-61, 80-81, 90-91, 104-121; Saîd Avad Bâ Vezîr, *Me'âlimü't-târîhi'l-Cezîretî'l-Arabiyye*, Aden 1385/1966, s. 274-275; Sâlih el-Hâmid, *Târîhu Hadramevt*, Cidde 1388/1968, II, 405-416; İbrâhim Ahmed el-Makhaḥfî, *Mu'cemü'l-büldân ve'l-kabâ'ili'l-Yemeniyye*, San'a 1422/2002, I, 228-231, 663-665; G. R. Smith, "Hadramawt", *Eİ² Suppl.* (İng.), s. 338.

CENGİZ TOMAR